

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

KANT ȘI GRECII, IERI ȘI ASTĂZI. AL XIV-lea CONGRES INTERNAȚIONAL AL SOCIETĂȚII DE STUDII KANTIENE DE LIMBA FRANCEZĂ

(Atena, 23–25 octombrie 2019)

Dimitri Lang (Liceul Francez din Atena) și-a asumat sarcina de a organiza cel de-al XIV-lea Congres Internațional al SEKLF, pe o temă care străbate întreaga filosofie kantiană, de la lucrările precritice până la cele doctrinale și chiar lăsate în manuscris, precum este cazul *Opusului postum*. La realizarea evenimentului și-au dat concursul, pe linie academică: Departamentul de Istorie și Filosofia Științelor al Universității Naționale și Capodistriene din Atena, Departamentul de Filosofie și Studii Sociale al Universității din Creta, Departamentul de Filosofie al Universității din Patras; iar pe linie culturală: Institutul Francez din Grecia (Atena), Ambasada Franței în Grecia, Goethe Institut din Atena, Democrația Elenă, Institutul Suedez din Atena. Comitetul de organizare s-a compus din Costas Androulidakis, Pavlos Kontos, Dimitri Lang, Stelios Virvidakis.

Selecția abstractelor trimise de participanți a fost foarte riguroasă, pentru a permite desfășurarea Congresului în trei zile și în sesiuni unice, care au pus mai bine în valoare contribuțiile participanților decât în sesiuni paralele. În prima zi, Congresul s-a deschis prin cuvântul lui Patrick Comoy, consilier de cooperare la Ambasada Franței în Grecia și director al Institutului Francez din Grecia. I-a urmat Dimitri Lang, care a adus, în calitate de organizator, mulțumiri Institutului Francez, gazda primei zile a Congresului, precum și Institutului Suedez de la Atena, gazda celorlalte două zile, și tot astfel Institutului German. Mai Lequan, președinta SEKLF, în cuvântul său de deschidere, a asemănat Congresul de la Atena cu *Banchetul* lui Platon, unde au loc discuții între prieteni, pe marginea unei teme. Totodată, a fost omagiat academicianul E. Moutsopoulos, care a organizat cel de-al III-lea Congres al SEKLF în urmă cu douăzeci de ani, de asemenea la Atena, și s-a ocupat de tema Congresului, „Kant și grecii”. De asemenea a fost comemorată Monique Castillo (Paris), plecată dintre noi în luna septembrie, în urma unei intervenții chirurgicale.

Prima contribuție tematică a fost cea a lui E. Moutsopoulos (citită de o colaboratoare de la Centrul de Filosofie Greacă). El s-a ocupat de prezența lui Anaxagoras în scrierile lui Kant, mai exact în *Critica rațiunii practice*, Capitolul VII. Abordarea sa a fost una kairică, în spiritul direcției filosofice create de el însuși. Autorul l-a considerat pe Anaxagoras o „figură emblematică pentru Kant”, în măsura în care a legat morala de teologie, și prin această relație a gândit acțiunea binelui. Stelos Virvidakis (Atena) a ținut conferința de deschidere, cu titlul: „Kant, cititor al lui Platon: statutul epistemic și rolul ideilor transcendente”. El a afirmat că acel „zurück zu Plato” de care face dovada Kant în *Critică*, evidențiază un platonism moderat, ascuns, implicit în favoarea unei ontologii a normativității. Tinca Prundea-Bretonnet (București), în conferința intitulată „Platon, Kant și inteligibilul”, a realizat o interpretare ontologică, metafizică a lui Kant, mergând de la Nicolai Hartmann, care a marcat prima generație de interpreți, trecând la Fr. Paulsen (care a evidențiat metafizica ascunsă a lui „Kant platonicianul”, în pofida direcției neo-kantiene dominante în epocă) și H. Vaihinger (ca judecător al lui Paulsen). Frédéric Seyler (Chicago) a vorbit despre „Logos-Phyché-Eros: lectura natorpiană a lui Platon în *Metakritischer Anhang* din 1920”, propunându-și să analizeze „apendicele metacritic” adăugat în 1920/21 la a doua ediție a *Teoriei ideilor lui Platon*, în contextul receptării filosofului grec din perspectiva „kantianizării” acestuia de către Școala de la Marburg. Günter Zöllner (München) s-a exprimat asupra „«Republicii platonice». Kant asupra ideii practice de societate civilă”. El a evidențiat ideea specific modernă de republică, cu o constituție mixtă, caracterizată de primatul dreptului în politică. A fost examinată moștenirea platonice în contextul teoriei kantiene a ideilor, în general, și al

ideii practice de comunitate politică („republică”), în particular. Analiza lui Jean-Pierre Brunel (Lyon), în „Jacobi cititor al lui Kant: care Platon?”, a constat din raportarea oarecum problematică la idei, la ceea ce s-ar putea numi erosul rațiunii. Helke Panknin-Schapert (Mainz), în comunicarea „Filosofie teoretică și practică: Kant și Platon. Inversiunea cunoașterii și problema Statului”, și-a propus un studiu comparativ asupra teoriilor epistemologice ale lui Platon și Kant în raporturile lor cu politica, și îndeosebi cu problema Statului. În după amiaza aceleiași zile a urmat conferința plenară a lui Volker Gerhard (Berlin), intitulată „Kant și Socrate” (ținută în limba germană) și prezidată de Costas Androurlidakis în limba engleză. Conferința a subliniat faptul că, deși Kant îl menționează arareori pe Socrate în mod expres, filosoful grec este cel care i-a furnizat metoda și finalitatea activității filosofice. Acestea rezidă în cunoașterea de sine. În calitatea de nou președinte II la Kant-Gesellschaft, el a ținut un necrolog pentru Monique Castillo, subliniind entuziasmul moral de care sunt pătrunse lucrările defunctei. Fernando M.F. Silva (Lisabona) a ținut comunicarea: „Și el generează, prin unirea muritorului cu nemuritorul, ființele vii»: Kant despre conceptul de ideal”, care poartă asupra propoziției platonice dătătoare de seamă asupra unirii posibile a finitului cu infinitul; ea se regăsește în dialogul *Timaios*, și traversează întreaga istorie a filosofiei occidentale. Autorul și-a propus să examineze felul în care a întrebuințat-o Kant, pentru a forma conceptul de *Zweckmässigkeit*. Jacinto Rivera de Rosales (Madrid) a vorbit despre „Kant și problema ființei”, plecând de la Aristotel și sfârșind cu interpretarea dată de Heidegger în „Teza lui Kant asupra ființei”, în care se află celebra reducere kantiană a ființei la poziția de obiect al subiectului.

Cea de-a doua zi a Congresului SEKLF a început cu ceea ce trebuia să fie conferința plenară a profesoarei și cercetătoarei Monique Castillo. Fosta profesoară la Universitatea Poitiers (unde a fost colegă cu subsemnata), foarte îndrăgită atât de colegi, cât și de studenți, s-a transferat ulterior la Universitatea Paris-Est; și cu toate că era suferindă și știa că urmează să treacă printr-o operație la plămâni, spera să se recupereze repede și să participe la Congresul de la Atena. În acest scop și-a redactat din vreme conferința, care a fost citită cu multă emoție de fiul său, Romain Castillo-Leroy (iubitul de filosofie și participant la unele Congrese, dar auditor financiar de meserie). Conferința s-a intitulat „Un filosof al ordinii (Platon) și un filosof al legii (Kant) în fața schimbărilor din lume”. Ea a arătat că cei doi filosofi foarte diferiți se unesc prin convingerea că orice justificare empirică „realistă” a puterii este neputincioasă în procurarea legitimității sale. Ea a fost urmată de două comunicări unite prin tematica viului și a naturii. Prima dintre ele a fost ținută de Brigitte Geonget (Bordeaux), având titlul „Gândirea plantei ca ființă vie: Kant și moștenirea aristotelică”. Substanța acesteia a fost extrasă din partea a doua a *Criticii facultății de judecare*, unde vegetalele sunt tratate ca organisme, reluându-se definirea finală a unității viului. Ca urmare, individul, fie plantă, fie animal, trebuie tratat în cadrul unei vieți colective, formată din ceilalți indivizi de aceeași specie, prezenți în jurul său. A doua a fost ținută de Ubirajara Rancan de Azevedo Marques (São Paulo), având titlul „«Înnăscutul» și «epigeneza»: dialogul lui Kant cu Platon și Aristotel”. Punctul său de plecare l-a constituit *Reflexionen* și *Vorlesungsnachschriften*, în care Kant face dovada unor influențe inneiste și epigenetice preluate de la cei doi gânditori antici, trecute prin critica făcută de Hissmann operei lui Dutens, *Recherches sur l'origine des découvertes attribuées aux modernes*. După pauza de cafea, a urmat conferința elaborată de Elisabeth Lefort (Bruxelles) și citită de Sophie Grapotte, „Imaginarul radical: phantasia și imaginația transcendentală: lectură încrucișată din Castoriadis, Aristotel și Kant”. Autoarea și-a propus confruntarea textului kantian cu filosofia politică contemporană și, din această perspectivă, legându-l de gândirea aristotelică. Și în pofida absenței acesteia, au avut loc numeroase discuții și completări cu privire la imaginație și la rolul ei în filosofie, ca și asupra originii celor două tipuri kantiene de imaginație, reproductivă și productivă în *Republica* platonice (subsemnata), față de afirmația autoarei, după care sursa imaginației kantiene s-ar afla la Aristotel. Conferința Maritei Rainsborough (Lüneburg / Kiel), intitulată „Lumini, critici și parrësia la Kant după Michel Foucault”, nu a mai fost ținută, datorită absenței autoarei. După pauza de prânz, a urmat conferința plenară a lui Pavlos Kontos (Patras), „Răul radical la Kant și Aristotel; cazul lui Phalaris”. Aici, tiranul din Acragas (Sicilia), care își ardea dușmanii de vii într-un taur, este luat drept fir al Ariadnei, atât în lectura *Eticii nicomahice*, cât și a *Religiei doar în limitele rațiunii* și a celei de-a doua *Critici*. A urmat secțiunea asupra eticii și antropologiei, cu patru comunicări, grupate câte două înainte și după pauza de cafea. Dimitri Lang

(Atena) a comunicat asupra „Idealului etic de apatie: Kant și stoicii”. El a demonstrat felul în care, admitând o convergență de gândire cu idealul stoic de impasibilitate, Kant tinde spre construirea unui concept de apatie, care reconciliază principiul autonomiei voinței cu dimensiunea patologică a finității umane. Costas Androulidakis (Creta), în „Problema etică la Kant și Aristotel: discordanțe și convergențe” (ținută în limba engleză), a examinat tema menționată din punct de vedere istoric și hermeneutic. Luc Langlois (Laval) a tratat „Influența stoicismului în *Întemeierea metafizicii moravurilor* o abordare retorică?” El a accentuat influența primită de Kant în timpul redactării acestei lucrări, din partea traducerii și comentariului lui Ch. Garve la *De Officiis* a lui Cicero, care a stimulat receptarea moralei stoice în Europa. Luc-Etienne de Boyer (Lyon), în comunicarea „Rolul și producerea râsului în conversație: Kant și Aristotel”, a subliniat faptul că în timp ce Kant gândește râsul în legătură cu percepția, Aristotel îl gândește în raport cu ideea de virtute. El a menționat practici sociale precum: bufoneria, ironia, zeflemeaua, plezanterea, derâderea, melancolia, precum și cele două derivate ale termenului *Laune* (umoare): *launicht* (ieșirea din umoare) și *launisch* (cu umoare). Această secțiune a beneficiat de intervalul cel mai generos de discuții: 40 de minute; altele s-au petrecut între 15 și 30 de minute.

Cea de-a treia zi a Congresului a început cu secțiunea asupra categoriilor și logicii. Primul comunicant a fost Arnaud Pelletier (Bruxelles), care a tratat: „De la Jakob Thomasius la Salomon Maimon”: Kant și receptarea categoriilor aristotelice în Germania”. El a afirmat că, în contextul general al revenirii la Aristotel în Germania, 1) Kant se înscrie în amonte într-o tradiție critică a categoriilor aristotelice, care merge până la Jakob Thomasius; și 2) în aval, prin propria sa doctrină asupra categoriilor, a suscitât un interes reînnoit pentru doctrina aristotelică, direcție pe seama căreia este pusă prima traducere germană a *Categoriilor* lui Aristotel de către Salomon Maimon (*Die Kategorien des Aristoteles*, Berlin, Ernst Felisch, 1794). Mai Lequan (Lyon), în comunicarea „Aristotel în Kant: de la o ontologie empiristă la analitica transcendentă”, s-a referit la *Prelegerile de metafizică și de logică*, ca și la lucrările teoretice ale perioadei critice, relative la condițiile transcendente ale cunoașterii empirice, în care Kant „își construiește un aristotelism pe măsura sa, făcând din Aristotel o figură întemeietoare a *metafizicii empirice*”. Sophie Grapotte (Dijon), în comunicarea „Aristotel «este părintele logicii»”, s-a referit la *Prelegerile de logică*, în care Stagiritul este numit „der Vater der Logik”, „der erste Logiker”, AK XXIV, 613). Totodată, au fost subliniate reproșurile de a fi contribuit doar la furnizarea terminologiei și la alcătuirea unei liste incomplete și aleatorii de categorii, drept care Aristotel a fost numit „șef al *empiriștilor*” (B 882). Discuțiile de o jumătate de oră au purtat asupra influenței categoriilor aristotelice, ca și asupra modului de gândire antic pe seama căruia Kant pune lipsa de omogenitate a categoriilor aristotelice și, nu în ultimul rând, asupra faptului că direcția cognitivă a categoriilor aristotelice este cea care marchează compatibilitatea cu cele kantiene, față de schița categorială din *Philebos*, care este întemeiată metafizic (comentariile subsemnate). În următoarea secțiune, asupra finalității, Matthieu Haumesser (Cergy Pontoise/ Paris), în „O admirație nemărginită? – limitele finalismului, de la Aristotel la Kant”, s-a referit la admirația față de natură, după cum a fost pusă de Aristotel și reluată în epoca clasică, căreia și Kant i-a acordat un loc central, prin judecata estetică și judecata teleologică. Genaro Luise (Roma), în comunicarea „Finalitate și metafizică: Aristotel și Kant”, a analizat texte din *Fizica B* și *Metafizica A* și Γ , pentru a reconstrui rolul finalității în definirea filosofiei prime ca știință „investigată”, și în definirea actului de gândire (*Metafizica* Θ 6). După discuțiile de 20 de minute și pauza de prânz de două ore, a urmat secțiunea dedicată prezenței și figurilor de gândire greacă în opera precritică a lui Kant și în *Opus postumum*, prezidată de Tinca Prunea-Bretonnet, membră a Biroului permanent al SEKLF. Gualtiero Lorini (Milano), în comunicarea „Kant în Agora Atenei: elemente ale gândirii grecești în *Dissertatio* din 1770”, și-a propus abordarea elementelor clasicității grecești, care au contribuit la gestarea criticismului; între acestea este distincția fenomen-numen, de care se leagă natura ambiguă a celor numite *intellectualia*, și anume a obiectelor ce țin de *mundus intelligibilis*. Alexandre Brisson (Montreal), în „Epicur în prima gândire metafizică a lui Kant”, a demonstrat felul în care, în *Istoria generală a naturii și teoria cerului*, Kant a desființat dilema falsă a unor oameni ai credinței, rezultată din confundarea autonomiei naturii cu ateismul. Căci, pe de-o parte, se pretinde că natura care se poate autoorganiza echivalează cu negarea existenței lui Dumnezeu; iar, pe de altă parte, se afirmă lipsa de autonomie a naturii și dependența ei organizatorică de Dumnezeu. Kant desființează această dilemă, prin afirmarea

ordinii și organizării naturii, ca fiind rezultate din intenții prestabilite. În acest context, el îl invocă pe Epicur și atomiștii greci, datorită unor similitudini între proiectul său și concepția acelora asupra materiei. După pauza de cafea, Stefano Veneroni (Piemontul Oriental) s-a exprimat asupra „Disputei forțelor vii și *mecanica* lui Aristotel în prima scriere a lui Kant din 1746 (1749)”. Este cunoscut faptul că *Gedanken* din 1746 (1749) prezintă primul moment sintetic al speculației kantiene, în care se abordează celebra dispută asupra forțelor vii, ocazionată de Leibniz în 1686, cu privire la filosofia cartesiană asupra temei conservării cantității de mișcare. Contribuția autorului la această temă constă din evidențierea a trei probleme de origine aristotelică: 1. aprecierea măsurării forței, formulată în *Mecanica* lui Aristotel (*rhopé*) și reluată de Galilei și Descartes (*momentum*); 2. natura forței, elaborată de Leibniz pe baza doctrinei aristotelice asupra potenței și actului (*entelèchia, vis activa*). 3. perspectiva logică asupra lui *modus cognoscendi*, în contextul căreia Leibniz a ajuns la formularea principiului rațiunii suficiente, după care *posita ratione, ponitur ratiatum*. Rodica Croitoru (București), în comunicarea „Dumnezeu *Opusului postum* între Zoroastru și Demiurg”, a evidențiat că în *Opusul postum* concepția kantiană asupra lui Dumnezeu, inspirată de creștinism, s-a dezvoltat între două limite, în care se regăsesc două ființe supreme unice, precreeștine, la reprezentarea cărora principiul moral a jucat un rol important: una este Zoroastru, iar cealaltă este Demiurgul platonice. Situată între aceste două limite, ideea de Dumnezeu s-a dezvoltat în filosofia transcendentală plecând de la ideea de rațiune practică morală. Această rațiune nu este numai o capacitate de autodeterminare, ci îi procură omului posibilitatea de a tinde către o perspectivă constantă și un principiu de apreciere a acțiunilor. Figura lui Zoroastru a stimulat acest concept de Dumnezeu prin idealul moral de ființă unică, iar Demiurgul i-a furnizat o facultate de cunoaștere. Dar idealismul transcendental a dus aceste sugestii mai departe, plasându-l pe Dumnezeu în sufletul omului, și asigurându-i astfel o bază pentru datoriile sale, la adăpost de speculații și de erorile exaltării, fără să se îndepărteze totuși de cadrul general propus de doctrina creștină. Evidențiind influența platonice în elaborarea kantiană a Dumnezeului din *Opus postumum*, comunicarea a demonstrat în ce măsură această lucrare finală a îmbogățit teologia transcendentală expusă în *Critica rațiunii pure* cu o cosmoteologie. Discuții însuflețite asupra întregii secțiuni timp de 30 de minute au abordat problema subiectivității și totuși exteriorității lui Dumnezeu (Luc Langlois), asupra unității/neunității concepției asupra lui Dumnezeu de-a lungul operei sale (G. Zöllner), asupra unui Dumnezeu care nu este cu necesitate tridimensional (S. Veneroni). A urmat Adunarea generală de o oră a SEKLF, în care Dimitri Lang a fost numit membru al Biroului permanent al SEKLF și vicepreședinte al organizației. Discuțiile adunării au purtat asupra bilanțului evenimentelor și al fondului financiar al organizației, a volumului de comunicări de la Congresul anterior al SEKLF (Porto, 2017). Fr. Seyler (Chicago) a realizat noul site al SEKLF. S-a discutat asupra posibilității schimbării denumirii organizației asupra filosofiei kantiene în limba franceză într-o titlatură care să includă cuprinderea sa internațională, datorită faptului că ultimele două Congrese au avut loc în țări nefrancofone. Pe de altă parte, dar în aceeași intenție internaționalistă, Dimitri Lang ne-a comunicat dificultățile pe care le-a întâmpinat în convingerea colegilor săi greci să se exprime în limba franceză, pe motiv că în engleză ar avea o arie mai largă de înțelegere. Jean Ferrari, președintele de onoare al SEKLF, a protestat contra schimbării titlaturii, menționând faptul că actuala titlatură a fost înregistrată, la înființarea ei, la Prefectura Dijon. S-a propus un volum omagial Monique Castillo și a fost anunțată tema următorului Congres SEKLF: „Metafizică și ontologie. Surse și moșteniri”, în luna octombrie a anului 2021, la Milano. Alte candidaturi au fost Graz și Bruxelles, pentru aceeași dată, iar Kaliningrad, pentru anul 2024, ca an omagial al celor 200 de ani de la părăsirea acestei lumi a patronului spiritual al organizației.

Congresul SEKLF s-a încheiat în seara zilei de 25 octombrie cu un banchet, oferit cu generozitate de organizatorii participanților la Congres și însoțitorilor lor, la o tavernă cu specific pescăresc de pe strada Dracului (Drakou). De asemenea, o ofertă din partea organizatorilor a fost prânzul la Bistroul Institutului Francez în prima zi a Congresului. În ansamblul său, Congresul SEKLF poate fi apreciat ca fiind unul dintre cele mai reușite profesional din ultimul deceniu.

Rodica Croitoru